

Drama savjesti

Obraćanje pape Benedikta XVI. predstavnicima hrvatskog društva u zgradi Hrvatskoga narodnog kazališta tijekom pastoralnog posjeta Republici Hrvatskoj u subotu 4. lipnja 2011.

Stipe Odak

stipe.odak@gmail.com

Daske kazališta podnose sve: zavjere i spletke, humor i plač, ubojstva i ismijavanja. Ista lica pojavljuju se u različitim ulogama. Laž je konvencijska pretpostavka. Sve što vidimo samo je maska.

Kazalište ima i svoju drugačiju priču. Još od svojih grčkih korijena ono je bilo mjesto osobne i društvene istine koja nastaje kao rezultat suočavanja. Za kazalište nije važno jesu li događaji koji se prikazuju stvarni, već samo jesu li mogući. Ono pred gledatelja donosi hodajuće premise i prisiljava ga da donese sud, da zagrabi u vlastiti prostor prosudbe i odluči. *Život je pozornica*, ako je vjerovati Shakespearu. Zato upravo u kazalištu dobivamo priliku da se izmaknemo jedan korak postrani i promotrimo igranu dramu kako oslikava jednu veću dramu života. U vjerojatno najpoznatijem dramskom djelu ikada napisanom – *Hamletu*, istina izlazi na vidjelo upravo pomoću drame u drami, isplivava kao sjećanje koje možemo prekriti, ali ne i zaboraviti. Nešto prije navedenog prizora u kojem glumačka družina rekonstruira događaje na dvoru, kralj Klaudije sam sebi priznaje: »O, kako ljut je bič ta besjeda/ Za moju savjest. Lice bludnice, / Kad mazanjem se vješto ukrasi, / Pod svojom bojom nije ružnije / Od čina mog pod riječju himbenom. / O, teški terete!« (William Shakespeare, *Hamlet*, III, I)

Srednjovjekovna tradicija savjest promatra na dvije razine. U temelju svega stoji Božanska istina koja je u nama upisana, a na površini prosudbena odluka. Savjest tako djeluje kao prisjećanje i prosuđivanje, slično kao i kazalište. Da bismo donijeli ispravnu odluku potrebno je se izmaknuti jedan korak iz drame koja nas okružuje, skinuti šminku s lica i prisjetiti se istine koja se već nalazi *negdje unutra*.

Tako je, na vrlo poseban način, Hrvatsko narodno kazalište 4. lipnja o. g. bilo prikladna pozornica za govor o savjesti prilikom posjete pape Benedikta XVI. Republici Hrvatskoj, tijekom susreta s predstavnicima kulture, akademske zajednice, poduzetnikâ, civilnog društva, politike, diplomatskog zbora i vjerskih zajednica. Šaroliko društvo, reklo bi se. Zato je osobito zanimljivo da je za središnju temu koja ih ujedinjuje odabrana upravo – savjest. Time se izravno sugerira njezin personalno-komunitarni karakter, papino uvjerenje da

savjest mora biti osnova zajedničkog života. To se posve protivi proširenom stajalištu o savjesti kao isključivo osobnoj vrlini. Kada bi ljudi funkcionirali kao zatvorene monade, možda doista ne bi trebali prozore prema vani koji će ih voditi u prostor zajedničkog. Ovako, upućeni jedni na druge, različiti a zajedno, trebamo pronaći jedinstvenu osnovu koja će omogućavati i osobni i skupni rast, koja će ukazivati na nepravde i onda »kad mazanjem se vješto ukrase«.

Stoga je u svome obraćanju papa Benedikt naglasio:

»Tema savjesti je transverzalna glede raznih područja u kojima djelujete i temelj je slobodnog i pravednog društva, kako na nacionalnoj tako i na nadnacionalnoj razini. (...) Valja priznati i razvijati velika dostignuća modernoga doba, to jest, priznavanje i jamstvo slobode savjesti, ljudskih prava, slobode znanosti i time, slobodnoga društva, ali pri tom zadržati otvorenima razum i slobodu prema njihovu nadnaravnom temelju, kako bi se izbjeglo to da se ta dostignuća samo—izbrišu, kao što nažalost nerijetko možemo ustvrditi. Kvaliteta društvenoga i građanskoga života, kvaliteta demokracije dobrim dijelom ovise o tomu 'kritičkom' čimbeniku, odnosno savjesti, o tome kako je se shvaća i o tome koliko se ulaže u njezino oblikovanje. Ako se savjest, prema prevladavajućem modernom shvaćanju, ograniči u subjektivni okvir, u koji se smješta religiju i moral, onda krizi Zapada nema lijeka, a Europa je osuđena na nazadovanje. Ako se naprotiv savjest otkrije kao mjesto slušanja istine i dobra, mjesto odgovornosti pred Bogom i braćom ljudima, što je protiv svake diktature, onda ima nade za budućnost.«¹

Napomenuto je i kako Crkva daje svoj dragocjen doprinos društvu upravo oblikovanjem savjesti. Ovo papino obraćanje je osobito zanimljivo iz razloga što objedinjuje nekoliko vrlo važnih tema na koje se papa neprestano vraća u svojim pastoralnim govorima, ali i teološkim promišljanjima – temu savjesti, temu zajedništva i društvene pravednosti te temu kulture. U suvremeno vrijeme sve one predstavljaju velik izazov religiji. Kršćanstvo je stoljećima bilo glavni formativni faktor u svim spomenutim područjima, ali danas se i samo nalazi pred zadatkom prisjećanja (anamneze) kako bi otkrilo način da ponovno bude element univerzalnosti na koju se papa prilikom obraćanja također osvrnuo (»Dimenzija univerzalnosti, koja je odlika umjetnosti i kulture, posebice se veže s kršćanstvom i katoličkom Crkvom.«²) Ipak, ta »univerzalnost« neće se moći postići povratkom na zajedničku umjetničku tradiciju, zajedničke misaone korijene ili neki zajednički *stari poredak*. Ona može biti ostvarena tek povratkom na »iskru Božanske ljubavi koja je skrivena u nama«³, kako Bazilije

¹ BENEDIKT XVI, Incontro con esponenti della società civile, del mondo politico, accademico, culturale e imprenditoriale, con il corpo diplomatico e con i leaders religiosi (04.06.2011.), http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2011/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20110604_cd-croazia_hr.html (06.07.2011.)

² Isto.

³ Joseph RATZINGER, *O savjesti*, Split, Verbum, 2009, 43.

Veliki opisuje savjest. Na njoj počiva obnova moralnosti, obnova evangelizacije, ali i obnova društvenog poretka u otvorenosti za druge.

Na simpoziju »Katolička savjest: temelji i oblikovanje« koji se održao u veljači 1991, tada kao kardinal Ratzinger, današnji papa je iznio vrlo vrijedno zapažanje o odnosu savjesti, slobode i društvenog života: »(...) poistovjećivanje savjesti s površinskom sviješću, svodenje čovjeka na njegovu subjektivnost ne oslobađa, nego zarobljuje. Čini nas posve ovisnima o mišljenjima koja vladaju i koja se svakodnevno samo pogoršavaju. Tko god izjednačuje savjest s površnim uvjerenjem, zapravo je poistovjećuje s prividno-racionalnom izvjesnošću istkanom od samoopravdavanja, konformizma i tromosti. Savjest je tako srozana na mehanizam za pronalaženje isprika dok bi zapravo trebala predstavljati otvorenost subjekta prema božanskome, a time tvoriti bit čovjekova dostojanstva i njegove veličine.«⁴ Time se želi reći da je savjest puno važnija i puno osjetljivija nego što se obično misli. S jedne strane, ona je hamletovski »biti ili ne biti« osobe i društva, ali u isto vrijeme područje koje vrlo lako može postati predmet ideološke manipulacije. Upravo zbog toga stoji toliki naglasak na »obnovi« savjesti i povratku na taj zajednički temelj. U svome obraćanju predstavnicima britanskog društva, u Westminsteru 2010, papa Benedikt dotaknuo se prirodnog zakona i uloge religije u društvu. Ističući da su pravila moralnog ponašanja dostupna svakom ljudskom razumu, naglasio je da uloga religije u društvu nije toliko u tome da društvo opskrbljuje tim normama, a još manje u tome da nudi konkretna politička rješenja, već ponajviše u tome da pomogne pročistiti razum, da mu donese svjetlo u njegovim traganjima za objektivnim moralnim principima. Bez korektivne uloge koju ima religija, naglasio je, razum može postati plijenom raznih iskrivljivanja i ideoloških manipulacija koje idu na štetu ljudske osobe.⁵

Stoga, kada je papa u Hrvatskom narodnom kazalištu naglasio da je savjest »temelj slobodnog i pravednog društva« želio je reći svim predstavnicima društva u Hrvatskoj da se pred njima nalaze vrlo zahtjevne zadaće ostvarenja društvene pravednosti u skladu s Objektivnom istinom. To nikako i nipošto nije bila poruka umirenja prema kojoj bi političari i javni djelatnici svaku svoju odluku mogli opravdati izlikom da su »postupali po svojoj savjesti«. Savjest ne može biti izlika! Naprotiv, ona je ta koja će uvijek upozoravati kada su ljudsko dostojanstvo i društvena pravednost ugroženi. Savjest mora biti mjesto suočavanja, prostor prosudbe, područje Istine koja će dovesti do osobnog i društvenog pomirenja. U protivnom ćemo se naći kao akteri velike društvene drame obilježene jednim drugim Shakespeareovim naslovom – *Kako vam drago*.

⁴ Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 31-32.

⁵ BENEDIKT XVI, Meeting with the Representatives of British Society, Including the Diplomatic Corps, Politicians, Academics and Business Leaders (17.09.2010), http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2010/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20100917_societa-civile_en.html (06.07.2011.)